



MARLENA DUDA 

Współczesne modele jakości życia – analiza teoretyczna

Contemporary Models of Quality of Life – Theoretical Analysis

Doktor, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Pedagogiki, Zakład Metodologii Nauk Pedagogicznych, Polska

Streszczenie

Rosnące zainteresowanie badaniami nad jakością życia ludzi prowokuje potrzebę tworzenia modeli teoretycznych pomocnych przy prowadzeniu analiz empirycznych. Mnogość ujęć, perspektyw oglądu oraz interdyscyplinarność pojęcia powoduje, że wybór spośród istniejących modeli adekwatnego do zaplanowanej koncepcji badań bywa utrudniony. Prezentowana taksonomia współczesnych modeli jakości życia w zamierzeniu autorki ma na celu ich uporządkowanie i wstępną weryfikację.

Słowa kluczowe: model teoretyczny, jakość życia, metodologia

Abstract

The growing interest in research on the quality of life of people provokes the need to create theoretical models helpful in conducting empirical analyzes. A multitude of intakes, perspectives, and the interdisciplinary nature of the concept makes it difficult to choose among the existing models adequate to the planned concept of research. The presented taxonomy of contemporary models of quality of life is intended by the author to organize and initial verification.

Keywords: theoretical model, quality of life, methodology

Wstęp

Próba opracowania ogólnego modelu ludzkiego zachowania jest działalnością niewątpliwie trudną, ale niezbędną. Bez niej nie byłoby możliwości zbadania ujętej rzeczywistości, gdyż teorie ją opisujące zazwyczaj są zbyt ogólne i złożone, by można je efektywnie testować, dlatego też modele teoretyczne są obok teorii środkami ujmowania rzeczywistości w sposób poglądowy i konkretny (zob. Mazurek, 2015), a tworzenie modeli jest określonym sposobem uprawiania teorii (Nowak, 2012), bez którego nie rozwijałaby się nauka. Zainteresowanie poczuciem jakości życia wśród badaczy skutkuje powstawaniem

nowych modeli do badania tego zjawiska. Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie taksonomii wybranych współczesnych teoretycznych modeli jakości życia.

Modele jakości życia

Sedno zawilóści teoretycznych, a zarazem sens terminu doskonale ujmuje Furmanek (2016, s. 21), pisząc, że „troska o jakość życia leży u podstaw wszelkiej ludzkiej aktywności. I nie jest w tym miejscu najistotniejsze to, że samo pojęcie «jakość życia» nie do końca jest jednakowo rozumiane. W tak zwanym życiu codziennym wystarczy nam poczucie jakości życia, stan czysto subiektywnej oceny dostępnego człowiekowi tu i teraz dobrostanu”. Owa troska sięga czasów starożytnych, a pierwsze teorie dotyczące analizowanego zjawiska związane są z filozofią Arystotelesa oraz z filozofią Wschodu. Systematyczny opis jakości życia rozpoczął się w latach 50. XX w., przyjmując obiektywną perspektywę ilościową jako sposób badania zaspokojenia potrzeb materialnych społeczeństwa. Przełom lat 70. i 80. XX w. przyniósł rozwój badań socjologicznych i psychologicznych, wprowadzając jej subiektywne oblicze. Wzrastające zainteresowanie pomiarem poczucia jakości życia zaowocowało rozwojem teorii i modeli teoretycznych. Wynikało to z potrzeby operacjonalizacji badanej zmiennej, gdyż „model teoretyczny jest ogniwem pośrednim między teorią a doświadczeniem w procesie testowania teorii” (Mazurek, 2015, s. 151).

W badaniach nad jakością życia oprócz teorii szczególnie ważne okazało się uchwycenie wskaźników analizowanej zmiennej oraz związków między nimi pozwalające na budowanie modeli teoretycznych, które „nie są tylko zawężeniami teorii do szczególnych klas obiektów interesujących badacza, ale są także opisami uproszczonymi względem teorii. Nieuzasadnione natomiast wydaje się w świetle przywołanych założeń twierdzenie, że teoria podstawowa – to jest ta teoria, na podstawie której konstruuje się modele teoretyczne – jest modelem teoretycznym. Zaznaczyć należy również i to, że modele teoretyczne są często budowane na gruncie kilku różnych teorii podstawowych, często ze sobą niezgodnych” (Mazurek, 2015, s. 147). Dlatego też w artykule przyjęto, że „modelem pewnego zjawiska (...) ze względu na pewną rozważaną własność czy zbiór własności tego zjawiska jest więc jego opis w terminach pewnych elementów składowych i związków między nimi lub układu sprzężeń i zależności między własnościami tego przedmiotu, spełniający wymóg adekwatnego wyjaśnienia badanej własności czy ich zespołu” (Nowak, 2012, s. 444). Przykładem pierwszego empirycznego ujęcia jakości życia jest propozycja obiektywnych badań Campbella (1976), jednak dopiero propozycja Fence’a i Perry’ego (1996) stanowi model teoretyczny uwzględniający zarówno subiektywne, jak i obiektywne kategorie jakości życia jednostki, która stanowiła podłoże do rozwoju modeli jakości życia, szczególnie w psychologii i medycynie uwzględniając cechy osób badanych (wiek, płeć czy stan zdrowia).

Główne modele jakości życia w literaturze przedmiotu można sklasyfikować zgodnie z wymiarami stanowiącymi najważniejszy aspekt badanego zjawiska, obejmującymi obiektywne i subiektywne wskaźniki, zaspokojenie potrzeb, czynniki psychiczne i zdrowotne, społeczne środowiskowe i kapitał społeczny oraz również indywidualne hermeneutyczne modele (Brown, Bowling, Flynn, 2004).

Modele oparte na obiektywnych wskaźnikach jakości życia przede wszystkim bazują na ocenie standardu życia, zdrowia i długości życia, ale w ich ilościowej perspektywie. Typowe dla tego modelu wskaźniki dotyczą: kosztów utrzymania, wskaźników umieralności, dostępu do opieki zdrowotnej, poziomu wykształcenia, gęstości zaludnienia oraz jakości sąsiedztwa, struktury społeczno-ekonomicznej, nierówności społecznych oraz wskaźników przestępczości (Campbell, 1976; Veenhoven, 1994). Wzbogacenie modelu o takie czynniki subiektywne, jak poczucie satysfakcji z życia, samopoczucie psychiczne, spełnienie życiowe czy równowaga życiowa, ukazało niekompletność poprzednich modeli. Reprezentantem tej perspektywy był model Fence'a i Perry'ego (1996), który zapoczątkował wykorzystywanie psychologicznych wskaźników do oceny jakości życia (rys. 1).



Rysunek 1. Model jakości życia Fence'a i Perry'ego

Źródło: Wysocka (2014), s. 36.

Model Michalosa (1986) bazujący na teorii niezaspokojonych potrzeb w życiu człowieka stanowi obecnie podstawę do badań nad zdrowiem psychicznym (Brown i in., 2004). W psychologicznym modelu poczucia jakości życia zwraca się uwagę na istotną rolę komponentów poznawczych, kompetencji emocjonalnych i społecznych oraz systemu przekonań i indywidualnych wartości człowie-

ka (Bach, Rioux, 1996). Teoretyczny model określa w pełni cztery wymiary ludzkiego życia: biologiczny, społeczny, podmiotowy i duchowy. Uwzględnia również funkcjonowanie psychiczne w obrębie tych czterech wymiarów, określając przeżywanie, relacje dialogu z innymi, intencjonalne działanie oraz rozwój i stawanie się (Straś-Romanowska, 2005; zob. Raeburn, Rootman, za: Heszten, Sęk, 2016; Nordenfelt, 1994). Jakość życia to także postawa osoby wobec własnego życia, która jest wyrażana w ocenie emocjonalnej i poznawczej (Zalewska, 2005). Kolejnym modelem często wykorzystywanym w badaniach jest model zdrowotny poczucia jakości życia (niesłusznie określany mianem jakości życia zależnej od zdrowia – zob. Brown, 2004). Są to takie wskaźniki kontekstualne, jak: stan zdrowia fizycznego i psychicznego oraz codzienna aktywność. Modele środowiskowe wskazują natomiast na ważny czynnik zdrowia społecznego mieszanego wskaźnikami sieci społecznych, pomocy i wsparcia społecznego (Michalos, 2004; Kajanoja, 2002).

Obecnie najczęściej wykorzystywanym modelem w badaniach jakości życia jest model integracyjny (kompozytowy) akcentujący wzajemne powiązanie czynników, a „ocena jakości życia powinna obejmować fizyczne funkcjonowanie, fizyczne objawy, funkcje emocjonalne, behawioralne, poznawcze i intelektualne, funkcjonowanie społeczne i społeczne wsparcie, zadowolenie z życia, postrzeganie zdrowia, zdolności do rozwijania zainteresowań, funkcjonowania seksualnego, energii oraz witalność i status ekonomiczny” (Brown, 2004, s. 45). Model poczucia jakości życia młodych dorosłych bazuje na wzajemnych relacjach pięciu przestrzeni: relacji społecznych i bliskich związków, doświadczania siebie, własnej edukacji, planowania przyszłości i wsparcia społecznego i edukacyjnego (Suchodolska, 2017).

Podsumowanie

W dotychczasowych rozważaniach podjęto próbę całościowego ujęcia wybranych modeli jakości życia, która jest „z natury dynamiczną, wielopoziomową i złożoną koncepcją, odzwierciedlającą obiektywne, subiektywne, makrospołeczne i mikroindywidualne, pozytywne i negatywne czynniki” (Brown, 2004, s. 46), które współdziałają razem w obszarze czynników kontekstualnych i środowiskowych (zob. Lawton, 1991). Modele wskazują, jak bardzo szerokie ujęcie jakości życia jest obecne w literaturze przedmiotu, jednak co najważniejsze – akcentują indywidualną perspektywę i ocenę jakości życia przez jednostkę w kontekście jej środowiska życia.

Literatura

- Brown, J. (2004). A Taxonomy and Overview of Quality of Life. W: J. Brown, A. Bowling, T. Flynn (red.), *Models of Quality of Life: A Taxonomy, Overview and Systematic Review of the Literature* (s. 6–77). London: European Forum on Population Ageing Research.
- Brown, J., Bowling, A., Flynn, T. (2004). *Models of Quality of Life: A Taxonomy, Overview and Systematic Review of the Literature*. London: European Forum on Population Ageing Research.

- Campbell, A. (1976). Subjective Measures of Well-being. *American Psychologist*, 2, 117–124.
- Fence, D., Perry, J. (1996). Exploring Current Conceptions of Quality of Life: A Model for People with and without Disabilities. W: R. Renvick, I. Brown, M. Nagler (red.), *Quality of Life in Health Promotion and Rehabilitation* (s. 51-62). London: Sage.
- Furmanek, W. (2016). *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca a jakość życia człowieka*. Rzeszów: Wyd. UR.
- Heszen, I., Sęk, H. (2016). *Psychologia zdrowia*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Kajanoja, J. (2002). Theoretical Basis for the Measurement of Quality of Life. *Social Indicators Research Series*, 16, 63–80.
- Lawton, M.P. (1991). A Multidimensional View of Quality of Life in Frail Elders. W: J.E. Birren, J. Lubben, J. Rowe, D. Deutchman (red.), *The Concept and Measurement of Quality of Life in the Frail Elderly* (s. 3-27). San Diego: Academic Press.
- Mazurek, M. (2015). Modele teoretyczne. *Filozofia i Nauka*, 3, 141–157.
- Michalos, A.C. (2004). Social Indicators Research and Health-related Quality of Life Research. *Social Indicators Research*, 65, 27–72.
- Nordenfelt, L. (1994). *Concepts and Measurement of Quality of Life in Health Care*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.
- Nowak, S. (2012). *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Rostowska, T. (2009). *Matżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*. Kraków: Impuls.
- Straś-Romanowska, M. (2005). Jakość życia w świetle założeń zorientowanych na osobę. W: M. Straś-Romanowska, K. Lachowicz-Tabaczek, A. Szmajke (red.), *Jakość życia w badaniach empirycznych i refleksji teoretycznej* (s. 261–274). Warszawa: Komitet Nauk Psychologicznych PAN.
- Suchodolska, J. (2017). *Poczucie jakości życia młodych dorosłych na przykładzie społeczności akademickiej*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Veenhoven, R. (1994). Is Happiness a Trait? Tests of the Theory that a Better Society Does Make us any Happier. *Social Indicators Research*, 32, 101–162.
- Wysocka, E. (2014). Jakość życia jako kategoria pedagogiczna – doświadczanie życia przez młode pokolenie w perspektywie teoretycznej. *Chowanna*, 1, 21–43.
- Zalewska, A.M. (2005). Transakcyjny Model Jakości Życia – założenia, wyniki badań, dalsze hipotezy. W: M. Straś-Romanowska, K. Lachowicz-Tabaczek, A. Szmajke (red.), *Jakość życia w badaniach empirycznych i refleksji teoretycznej* (s. 245–259). Warszawa: Komitet Nauk Psychologicznych PAN.